

TARJIMANING XITOIY YOZMA AN'ANALARIDAGI ROLI

<https://doi.org/10.5281/zenodo.20676447>

Faxriddinova Dinora Faxriddin qizi

faxriddinovadinara79@gmail.com

+99891-554-18-08

Samarqand Davlat Chet tillari Instituti

Sharq tillari fakulteti, Xitoy tili kafedrası

Filologiya va tillarni o'qitish xitoy tili 2-kurs talabasi

Annotatsiya

Ushbu maqolada Xitoy yozma an'anasida tarjimaning tarixiy va nazariy rivojlanishi tahlil qilinadi. Xitoy tarjima faoliyati uch ming yillik uzluksiz jarayon sifatida ko'rib chiqilib, uning buddaviy sutralar tarjimasi, G'arb nazariyalarining kirib kelishi hamda zamonaviy global madaniy almashinuvdagi o'rni yoritiladi. Tadqiqotda tarjimaning faqat lingvistik jarayon emas, balki madaniyatlararo muloqot, diniy-falsafiy bilimlar va adabiy an'analarning shakllanishida muhim omil ekani asoslanadi. Shuningdek, Xitoy tarjimashunosligining "adabiy obsesiya" xususiyati, G'arb nazariyalari (Nida, Toury, Lefevere va boshqalar) bilan integratsiyasi hamda sotsiologik va madaniy yondashuvlarning rivojlanishi tahlil qilinadi. Natijada Xitoy tarjima an'ansi Sharq va G'arb ilmiy maktablari o'rtasidagi muhim ko'prik sifatida baholanadi.

Annotation

This article analyzes the historical and theoretical development of translation within the Chinese literary tradition. Chinese translation practice is examined as a continuous process spanning over three millennia, highlighting its role in the transmission of Buddhist scriptures, the reception of Western translation theories, and its contribution to modern global cultural exchange. The study argues that translation in China has functioned not only as a linguistic activity but also as a key mechanism for intercultural communication, religious dissemination, and literary formation. Furthermore, it explores the "literary obsession" in Chinese translation studies, the integration of Western theoretical frameworks (Nida, Toury, Lefevere, etc.), and the rise of sociological and cultural approaches. Ultimately, Chinese translation tradition is presented as a significant bridge between Eastern and Western scholarly paradigms.

Kalit so'zlari

tarjima an'anasi, Xitoy tarjimashunosligi, buddaviy sutralar, madaniy almashinuv, G'arb nazariyalari, adabiy tarjima, sotsiologik yondashuv, tarjima tarixi

Keywords

translation tradition, Chinese translation studies, Buddhist sutras, intercultural communication, Western theories, literary translation, sociological approach, history of translation

Xitoy tarjima an'anasi nihoyatda boy va rang-barang bo'lib, uning shakllanishi va rivojlanishi qariyb uch ming yillik tarixni qamrab oladi. Tadqiqotchilarning fikricha, bu an'ana dunyodagi eng uzoq davom etgan uzluksiz tarjima faoliyatlaridan biri, ehtimol esa eng qadimiysi hisoblanadi. Tarjima Xitoy tarixida faqat til o'g'irish vositasi bo'libgina qolmay, balki madaniyatlararo aloqalar, diniy ta'limotlar va ilmiy bilimlarning tarqalishida muhim rol o'ynagan.

Dastlabki davrlarda tarjima asosan tashqi madaniyatlar bilan aloqalar natijasida yuzaga kelgan. Xususan, Buddaviylikning Xitoyga kirib kelishi sanskrit va boshqa tillardan diniy matnlarni xitoy tiliga tarjima qilish zaruratini tug'dirgan. Bu jarayon tarjima usullari, mazmun va shakl muvozanati, so'zma-so'z va mazmuniy tarjima masalalari bo'yicha ilk nazariy qarashlarning paydo bo'lishiga sabab bo'lgan.

Keyingi asrlarda tarjima faoliyati yanada kengayib, falsafa, tibbiyot, astronomiya va boshqa ilmiy sohalardagi asarlarni qamrab olgan. Ayniqsa, yangi davrda G'arb mamlakatlari bilan aloqalar kuchayishi natijasida ilm-fan, texnologiya va adabiyotga oid ko'plab asarlar xitoy tiliga tarjima qilingan. Zamonaviy davrda esa tarjima Xitoyda global madaniy muloqotning ajralmas qismiga aylangan.

Xitoyliklar qo'shni hindlardan farqli ravishda nafaqat faol va ishtiyqli tarjimonlar bo'lgan, balki tarjima jarayonini nazariy jihatdan tahlil qilishga ham alohida e'tibor qaratganlar. Trivedi (2006) ta'kidlaganidek, xitoy tarjimonlarini "proto-olimlar" deb atash mumkin, chunki ular tarjimini shunchaki amaliy faoliyat sifatida emas, balki muayyan qoidalar va tamoyillarga asoslangan ilmiy jarayon sifatida ko'rganlar. Bu holat, ayniqsa, Buddaviylik sutralarini tarjima qilish jarayonida yaqqol namoyon bo'ladi.

Buddist sutralari sanskrit va boshqa hind tillaridan xitoy tiliga tarjima qilinar ekan, tarjimonlar murakkab diniy-falsafiy tushunchalarni xalq uchun tushunarli shaklda yetkazish masalasiga duch kelganlar. Shu bois, tarjima jarayoniga ko'pincha izohlar, sharhlar va mulohazalar ilova qilingan. Bu izohlarda diniy matnlarni tarjima qilishdagi til, uslub va ma'no muammolari, shuningdek, so'zma-

soʻz tarjima bilan mazmuniy tarjima oʻrtasidagi muvozanat masalalari muhokama qilingan.

Bundan tashqari, xitoy tarjimonlari tarjima vazifasini muvaffaqiyatli bajarish uchun zarur boʻlgan texnikalarni ham ishlab chiqqanlar. Masalan, begona tushunchalarni moslashtirish, yangi terminlar yaratish, metaforalarni mahalliy madaniyatga yaqin shaklda berish kabi usullar keng qoʻllanilgan. Tarjima jarayoniga oid bunday nazariy mulohazalar keyinchalik Xitoy tarjimashunosligining shakllanishiga zamin yaratgan.

Kamida milodiy V asrga, ayrim manbalarga koʻra esa I–II asrlarga borib taqaladigan Buddaviy diniy matnlar tarjimasi Xitoy tarixida muhim burilish nuqtasi boʻlgan. Ayniqsa, Suy va Tang sulolalari davrida bu tarjima faoliyati buddizmni keng yoyish va uni Xitoy jamiyatida mustahkamlashda hal qiluvchi rol oʻynagan. Mazkur davrlarda davlat homiyligi ostida tarjima markazlari tashkil etilib, koʻplab sutralar tizimli ravishda xitoy tiliga oʻgirilgan.

Garchi sutralar diniy mazmunga ega boʻlsa-da, ularning tarjimasi bevosita Xitoy adabiy anʼanasi bilan uzviy bogʻlangan. Cheung (2006) va Han (2019) taʼkidlaganidek, tarjimonlar matnlarning diniy mohiyatini saqlab qolish bilan birga, ularni xitoy oʻquvchisiga tushunarli va estetik jihatdan maqbul shaklda yetkazishga intilganlar. Natijada sutra tarjimalari xitoy tilining uslubiy imkoniyatlarini kengaytirib, adabiy ifoda vositalarining boyishiga hissa qoʻshgan.

Bu jarayonda tarjimonlardan mahalliy madaniy normalar, falsafiy qarashlar va adabiy anʼanalarni chuqur anglash talab etilgan. Chunki faqat tilni bilishning oʻzi yetarli boʻlmay, diniy tushunchalarni konfutsiychilik va daosizm kabi mahalliy gʻoyalar bilan uygʻunlashtirish zarur edi. Aynan shu madaniy moslashuv tarjimaning samarali boʻlishini taʼminlab, buddizmning Xitoy madaniy makonida chuqur ildiz otishiga imkon yaratgan.

Cheung (2006) taʼkidlaganidek, tarjima qilingan sutralar Xitoy adabiy asarlari, rassomchiligi va boshqa madaniy janrlarda ishlatiladigan **tanqidiy lugʻat atamalari** bilan oʻqilgan va tavsiflangan. U oʻz fikrini isbotlash uchun bir qancha misollar keltiradi. Masalan, Konfutsiyning "Analektlar" kitobi, 1-bob, 6-bayt sharhida "nafis tadqiqotlar" (refined studies)ning ahamiyatini taʼkidlaydi, bu esa adabiy va sayqallangan tarjima uslubiga ishora qiladi (Cheung, 2006, 27-bet). Shuningdek, Konfutsiyning boshqa bir matniga bergan sharhida, muallif nutqni oʻtkir va ishontirarli qilish bilan birga, uni adabiy qoliplarga solishga ham katta eʼtibor berganini qayd etadi (Cheung, 2006, 35-bet).

Biroq, Chan (2004, 3-bet) ilk buddist tarjimon-nazariyotchilarini XVIII asr Gʻarb missionerlariga oʻxshatib, ularni "noaniq va subyektiv mulohazalarga moyil" boʻlganlikda ayblaydi. Shu bilan birga, barcha yozishmalar Xitoy adabiy qoidalari

diniy matnlarni tarjima qilishda **o'ta muhim ahamiyatga ega** ekanini ochiq ko'rsatadi. Tarjima jarayoni nafaqat Buddaviy sutralar bilan cheklanmagan; XVII asrdan boshlab Yevropa missionerlarining kelishi xristian matnlari bilan bir qatorda ilmiy asarlarni ham tarjima qilishni rag'batlantirdi (Luo & Lei, 2004, 21-bet).

Ushbu ilmiy asarlarning tarjimasidagi maqsad Xitoy elitesini astronomiya, geografiya va diniy bilimlar bilan tanishtirish edi. Missionerlar faqat Yevropa tillaridan xitoy tiliga (mandarin) tarjima qilish bilan cheklanib qolmadilar; ular Xitoy klassik asarlariga ham qiziqish bildirib, ularni lotin tiliga o'girib, Yevropada **"Xitoyga bo'lgan hayrat"** ni uyg'otdilar. Shu tariqa, din, adabiyot va tarjima o'rtasidagi aloqaning tarixiy rivojlanishi nafaqat Xitoy ichidagi madaniy va ilmiy almashinuvni, balki G'arb bilan madaniy va ilmiy interaktivlikni ham kuchaytirdi.

Boshqa tomondan, Xitoy o'z adabiyoti va madaniyatini xorijda yoyishga qaratilgan bir qator tashabbuslarni ilgari surdi. Shu maqsadda bir qancha davlat tomonidan moliyalashtiriladigan jamoalar mumtoz va zamonaviy xitoy adabiyotini G'arb tillariga tarjima qilishga kirishdilar. Ayniqsa, shtab-kvartirasi Pekinda joylashgan "Foreign Languages Press" nashriyotini alohida ta'kidlash lozim; bu nashriyot Xitoyning ijobiy qiyofasini targ'ib qilish va siyosiy tizimini tushuntirish maqsadida matnlarni nashr etgan (Ni, 2017). Shu bilan birga, Liping Bay Xitoy hukumati tomonidan amalga oshirilgan "Culture and Civilization of China" (CCC) loyihasi Xitoyning sara asarlarini chet elda tarjima qilish va yoyishdagi rolini alohida ta'kidlaydi.

Shuni ta'kidlash kerakki, Xitoy adabiy an'anasining mamlakatdagi tarjimashunoslikka ta'siri juda kuchli bo'lib, bu hodisa **"Xitoy tarjimashunosligidagi adabiy vasvasa"** (the literary obsession) deb ataladi (Han, 2019). Han ushbu hodisaning uch asosiy sababini ko'rsatadi:

Adabiy asarlar Xitoy tarjima doiralari va olimlari orasida doimo katta nufuzga ega bo'lgan.

Xitoy tarjimashunosligiga G'arb nazariyalari kuchli ta'sir ko'rsatgan, va ushbu nazariyalarda adabiy moyillik shunchalik ustun bo'lganki, hatto adabiy bo'lmagan matnlar bilan shug'ullanuvchi olimlar ham ishlarining ahamiyatini adabiy jihatdan isbotlashga majbur bo'lgan.

Xitoylik olimlarning ilmiy foni an'anaviy ravishda adabiyot bilan bog'liq: ular adabiy tarjimon sifatida tayyorlanadi, adabiyotni tarjima qiladi va magistrlik hamda doktorlik (Ph.D.) dasturlariga rahbarlik qiladi (Han, 2019, 48-50-betlar).

Adabiy tanqid, garchi adabiy tarjimadan farq qilsa-da, Xitoyda xorijiy asarlarni tanishtirish va xitoycha matnlarni chetga eksport qilishda muhim rol o'ynadi. Masalan, Jao (2009, 2011) Henrik Ibsen asarlarining Xitoyda qabul

qilinshida adabiy tanqidning ahamiyatini o'rgangan. Ibsen Xitoyda juda mashhur bo'lib, uning barcha pyesalari xitoy tiliga tarjima qilingan va sahnalashtirish jarayoni davom etmoqda. Shu bilan birga, Chan (1998, 2010) E.M. Forsterning "Hindistonga sayohat" va J.D. Salingerning "Jovdarzordagi xaloskor" kabi asarlarida yuz beradigan o'zgarishlarni o'rganishda adabiy-tanqidiy yondashuvning muhimligini ta'kidlaydi.

Shu tariqa, Xitoyning adabiy an'analari nafaqat ichki tarjimashunoslik va madaniy rivojlanish, balki xorijiy asarlarni qabul qilish va mahalliyashtirish, hamda xitoycha matnlarni chet elga yetkazish jarayonida ham hal qiluvchi ahamiyat kasb etgan.

G'arb nazariyalarining Xitoy tarjimashunosligiga ta'siri

G'arb tarjima nazariyalari Yujin Naydaning (Eugene Nida) 1960-yillarga borib taqaladigan lingvistik yondashuvdan tortib, XX asr oxiridagi "madaniy burilish" (cultural turn) gacha bo'lgan davrlarni qamrab oladi. Ushbu nazariyalar dunyoning boshqa qismlari kabi Xitoyda ham tez tarqaldi va tarjimashunoslik amaliyotiga sezilarli ta'sir ko'rsatdi. Naydaning nazariy modeli Xitoy akademik muhitida, tarjimashunoslik doiralaridagi "ko'tarilish va pasayishlar" ga qaramay, juda mashhur bo'lib qolgan (Li, 2010). Li 1980-2000-yillar davomida Naydaning Xitoyda qanday qabul qilinganini o'rganar ekan, 1980-yillar boshidagi "ochiq eshiklar" siyosati ushbu va boshqa G'arb nazariyalarining bosqichma-bosqich Xitoyga kirib kelishiga yo'l ochganini ta'kidlaydi.

Biroq, Li (2010, 289-bet) eslatishicha, ko'plab olimlar Nayda nazariyalarining adabiy tarjimada qo'llanilishi cheklanganligini qayd etgan. Shunga qaramay, Naydaning mashhurligi uning nazariyasi Xitoyning an'anaviy tarjima qarashlariga yaqinligi bilan izohlanadi. Masalan, "so'zma-so'z va erkin tarjima", "shakl va mazmun" kabi dichotomiyalar Naydaning lingvistik yondashuvi bilan muvofiqlik ko'rsatadi (Li, 2010, 293-bet).

Naydaning nazariy yondashuvini qabul qilgan mualliflar qatoriga Jin Di ham kiradi. Di ning "ekvivalent natija" (equivalent effect) nazariyasi Naydaning nazariyasidan farq qiladi: u kitobxonga emas, ko'proq matnga yo'naltirilgan va kamroq moslanuvchan (egiluvchan). Shu sababli, Joysning "Uliss" asarini tarjima qilishda Di an'anaviy Xitoy nazariyalariga ham murojaat qilishga majbur bo'lgan (Ma, 2007).

Bundan tashqari, Naydaning dastlabki yondashuvi Chomskiyning transformatsion grammatikasiga asoslangan bo'lsa-da, xitoylik olimlar orasida Chomskiy nazariyalarini tarjimaga tatbiq etishga bo'lgan urinishlar unchalik muvaffaqiyatli bo'lmagan (Yu, 1996).

G'arb tarjima nazariyalari orasida deskriptiv (tavsifiy) tarjimashunoslik va polisistema nazariyasi kabi modellarning Xitoy olimlari tomonidan tezda o'zlashtirilgani kuzatiladi. Masalan, Chang (1998) Xitoydagi, ayniqsa "Madaniy inqilob" davridagi adabiy tarjimani o'rganishda Even-Zohar va Toury ishlariga tayanadi. Changning fikricha, Even-Zoharning "tarjima normalari" konsepsiyasi nafaqat maqsadli tizimdagi adabiy normalarni, balki xorijiy adabiyot tarjimasiga ta'sir qiluvchi boshqa omillarni ham hisobga olish uchun takomillashtirilishi lozim edi.

Chang (2009) Xitoyda tarjimashunoslikni rivojlantirish uchun G'arb ilmiy yutuqlarini qabul qilish zarurligini ochiqchasiga himoya qilgan. Uning nazarida, Xitoyda ilgari tayanilgan lingvistik modellar asosan samarasiz bo'lgan. Darhaqiqat, Changning ta'kidlashicha, 1980-yillarga qadar Xitoydagi tarjima haqidagi diskurs G'arbning eski yondashuvlariga o'xshab, tizimsiz va faqat amaliyotga yo'naltirilgan edi. Shu nuqtai nazardan, Tan (2009) kabi boshqa xitoylik olimlar ham hamkorlik zarurligini va "Sinotsentrizm" (Xitoyni markaz deb bilish) kabi qarashlar "Yevrosentrizm" kabi zararli bo'lishi mumkinligini ta'kidlaydilar.

Normalar, mafkura va sotsiologik yondashuvlar Xitoy tarjimashunosligida

Gideon Toury tomonidan ilgari surilgan "**norma**" (me'yor) tushunchasi tarjimashunoslikda keng bahs-munozaralarga sabab bo'ldi va ko'plab tadqiqotlarning markaziy mavzusiga aylandi. Xitoyda ba'zi mualliflar Toury yondashuvidan o'z tadqiqotlarida foydalangan bo'lsa, boshqalari uni **Burdyuning "maydon nazariyasi"** (field theory) kabi boshqa nazariy asoslar bilan birlashtirib, takomillashtirishga harakat qildilar (Yu & Xu, 2017). Yu va Xu, asosan, nizolar va ziddiyatlar qanday qilib normalarning buzilishiga olib kelishi va natijada yangi normaning shakllanishiga ta'sir ko'rsatishi mumkinligini o'rgandilar. Masalan, 1936-yilda tarjima qilingan "**Tess of the d'Urbervilles**" asari misolida, tarjimonlar xavf-xatarlarga qaramay, maqsadli madaniyat normalarini buzishga qaror qilganliklarini ko'rsatdilar.

Shuningdek, Xu va Tian Agata Kristining "**Nildagi o'lim**" (Death on the Nile) asari tarjimasida normalar tushunchasini tahlil qiladilar. Ular o'z tadqiqotlarida iqtisodiy va siyosiy normalarning tarjima jarayoniga ta'sirini ko'rsatadilar. Masalan, "**Madaniy inqilob**" davrida asosan Sovet asarlarini tarjima qilish tendensiyasi ustun bo'lgan bo'lsa, 1970-yillarning oxiri va 1980-yillardagi "**ochiq eshiklar**" siyosati ko'plab nashriyotlarni G'arb ommabop adabiyotini nashr etishga jalb qildi va shu bilan tarjima normalarining o'zgarishiga sabab bo'ldi.

Madaniy burilish (The cultural turn) Xitoyda keng ta'sirga ega bo'ldi, chunki u mamlakatda yangi ochiqlik siyosati kuchga kirgan vaqtga to'g'ri keldi. Andre Lefevere va Syuzan Bassnett kabi mualliflar tomonidan muhokama qilingan

mafura (ideologiya), tarjima va hokimiyat o'rtasidagi aloqalar Xitoy tarjimashunosligida sezilarli iz qoldirdi. Ayniqsa, Lefevere **"qayta yozish"** (rewriting) tushunchasi Ibsen tarjimalarini o'rganishda keng qo'llanildi. Shu bilan birga, uning **"homiylilik"** (patronage) va mafura haqidagi qarashlari AQShda nashr etilgan **"Shi Ji"** asarining ikki tarjimasida misolida tadqiq etildi. Xitoylik olimlar, shuningdek, afyun urushi davridagi tarjima faoliyatining homiysi sifatida **Lin Szexu (Lin Zexu)** faoliyatini ham aynan shu nuqtai nazardan tahlil qilganlar.

Sotsiologik yondashuvlar ham asta-sekin Xitoyga kirib keldi. Yu va Xu (2017) norma tushunchasini Burdyu nazariyasi bilan birlashtirgan bo'lsa, Xu va Yu (2019) Xitoyning **"Biancheng"** romani misolida tarjimaning sotsiologik shakllanish jarayonini tahlil qilishda Burdyuning g'oyalar xalqaro aylanishi konsepsiyasiga tayandilar. Ular tarjimaning turli bosqichlarini, jumladan tanlash, yorliqlash, tasniflash hamda o'qish va qabul qilinishini chuqur ko'rib chiqdilar. Jiang (2019) esa **"maydon nazariyasi"**dan foydalangan holda ikki subyekt – dominant ingliz tilidagi nashriyotlar va isyonkor feminist tarjimonlar tomonidan qo'llanilgan **paratekstual strategiyalarni** o'rgandi.

Garchi yuqoridagilar Xitoylik olimlar tomonidan qabul qilingan eng mashhur G'arb nazariyalari bo'lsa-da, boshqa yevropalik nazariyotchilar ham Xitoyda adabiy tarjima tadqiqotlariga ta'sir ko'rsatdi. Masalan:

Baxtinning **"geteroglossiya"** (ko'p ovozlilik) konsepsiyasi Singapurda xitoy va ingliz tillarining holatini o'rganishda qo'llanildi.

Kristiana Nordning **"funktionalizm"** nazariyasi.

Hatim va Meysonning **"diskurs tahlili"** yondashuvi.

Biroq, oxirgi ikki yondashuv (funktionalizm va diskurs tahlili) ko'proq **adabiy bo'lmagan matnlarga ixtisoslashgan** tarjimonlar va olimlar orasida mashhur bo'ldi. Shu bilan birga, normalar, mafura va sotsiologik yondashuvlar Xitoy tarjimashunosligida nazariy boylik yaratib, tarjima jarayonlarini tizimli, kontekstual va ijtimoiy jihatdan anglash imkonini berdi.

Xitoy an'anasi va G'arb nazariyalari bilan integratsiya

Xitoylik tarjimashunoslar G'arbdan nazariy modellarni import qilish bilan cheklanib qolmay, **o'ziga xos Xitoy tarjimashunoslik maktabini** shakllantirdilar (Yifeng & Ley, 2008). Ba'zilar an'anaviy Xitoy falsafasini tarjimashunoslikka tatbiq etishga harakat qilgan (Guo, 2019), XIX asrda esa Ma Szianjong tarjima jarayonini boshlashdan oldin manba matnni chuqur tahlil qilishni taklif qilgan. Bu yondashuv G'arbda qiyosiy tilshunoslik paydo bo'lishidan oldin mavjud bo'lgan ilk shakl sifatida e'tirof etiladi (Chan, 2004).

Xitoy tarjimasining asosiy harakatlantiruvchi kuchlaridan biri **asliga sodiqlik** (faithfulness) bo'lsa-da, sutralar tarjimonlari nafaqat sodiqlikka, balki matn

samaradorligini oshirish va maqsadli madaniyat normalariga rioya qilishga ham e'tibor bergan. Masalan, Yan Funing atamalari – “信” (sadoqat), “雅” (nafislik) va “达” (ravonlik) – XX asrda keng qo'llanilgan, Chju Chjiyu esa “ruhiy o'xshashlik” va “transformatsiya olami” tushunchalarini Xitoy tarjimashunosligi uchun muhim deb bilgan.

Marta Cheung Xitoy jang san'ati kontseptsiyasidan ilhomlanib, tarjima tarixini tushunishga “itruvchi qo'llar” (**pushing-hands**) yondashuvini taklif qilgan. Bu yondashuv tarjimonda: kelayotgan kuchga e'tibor berish, doimiy muloqot va muloyimlik bilan javob qaytarish tamoyillarini o'z ichiga oladi, bu esa tarjima jarayonini uyg'un va samarali qiladi.

G'arb nazariyalarining kirib kelishi Xitoy an'anaviy tushunchalari bilan birlashtirilishga olib keldi. Masalan, Syan Jongsxu (Qian Zhongshu) 1960-yillarda adabiy tarjimaga oid to'rt bosqichli yondashuvni ishlab chiqdi: **qiziqtirish, noto'g'ri talqin qilmaslik, olijanoblikka intilish va “kesib o'tish” (crossing-over)**. Bu yondashuv matnlar orasidagi vaqt va makon chegaralarini buzishga qaratilgan edi.

Boshqa olimlar tarjimashunoslikni yanada boyitish uchun boshqa fanlardan nazariyalarni olib kirganlar. Masalan, Xu “**tarjima ekotizimi**” kontseptsiyasida Xitoy falsafiy an'anasi elementlarini Darwinistik yondashuv bilan uyg'unlashtirdi, bunda tarjimon ekologik muhitga moslashishi va uyg'unlikni saqlashi kerak. Nam Fung Chang esa Xitoycha “翻译” so'zini G'arb konsepsiyalari bilan taqqoslab, ikki tizim o'rtasidagi o'zaro ta'sirni muhokama qilgan.

Xitoy tarjima nazariyalari va G'arb yondashuvlari o'rtasidagi munosabat haqida turli qarashlar mavjud: ba'zilar ularni o'xshash deb hisoblasa, boshqalar G'arb nazariyalarining Xitoynikini siqib chiqarganini ta'kidlashadi. Masalan, Jang va Pan (2009) Xitoylik olim Lo Dian-yangning “**til o'zgarishlari**” modelini Vinay va Darbelnet modellari bilan solishtirib, uning dolzarbligini isbotlagan; Pang (2011) esa G'arb va Sharq tafakkuri o'rtasidagi ziddiyatni bartaraf etish uchun “**uchlamchi**” (**ternary**) yondashuvni taklif qilgan, ammo bu hali to'liq tizimga aylanmagan.

Shu bilan, Xitoy an'anasi va G'arb nazariyalari o'zaro uyg'unlashish jarayonida tarjimashunoslikni nazariy va amaliy jihatdan boyitgan, zamonaviy Xitoy tarjimashunosligida mustahkam poydevor yaratgan.

Tarjimonlar oldidagi qiyinchiliklar va adabiy tarjima tadqiqotlari

Xitoy va G'arb matnlarini tarjima qilishda eng katta amaliy qiyinchilik – yozuv tizimlarining farqliligidir. G'arb alifbolari fonologik evolyutsiyaga uchragan bo'lsa-da, Xitoy iyerogliflari nisbatan barqaror qolgan. Shu bilan birga, og'zaki til va mumtoz adabiy til orasidagi tafovut tarjimonlar uchun qo'shimcha murakkablik

yaratadi (Hung & Pollard, 2009). Tarjimonlar iyerogliflarni G'arb tillariga yoki Yapon tilidagi xitoy yozuvi variantlariga o'girishda qiyinchiliklarga duch keladilar. Ge Song kalligrafiya tizimi va matn-rasm kombinatsiyasi orqali bu muammolarni yengish yo'llarini tahlil qilgan.

Madaniy nuqtai nazardan, Xitoy hukumati va nodavlat tashkilotlar adabiy asarlarni tarjima qilishni rag'batlantirmoqda. XX asr o'rtalaridan boshlab hukumat loyihalar moliyalashtirilgan bo'lsa, 1990-yillardan boshlab Xitoy va G'arb nashriyotlari o'rtasida **qo'shma homiylik** (joint patronage) hamkorliklari paydo bo'ldi (Bai, 2020). Ushbu hamkorlik Xitoy adabiyotini keng omma uchun tushunarli qilishga qaratilgan. Masalan, Royal Shakespeare Company Shekspir va Xitoy dramalari o'rtasidagi tematik bog'liqliklarni o'rganish uchun tarjimalar yaratadi. Minhui Xu Shen Congwen hikoyalaridagi Xitoycha ismlarni tarjima qilishdagi qiyinchiliklarni tahlil qilgan va izohlar orqali ularning "begonaligini" kamaytirishni taklif qilgan.

XXI asrda Xitoy tarjimashunosligi yangi yo'nalishlarga qiziqish bildiradi. Jumladan:

Adabiy davriy nashrlar, qayta tarjimalar va paratekstual elementlar (Eva Hung, Bo Li).

Feministik yondashuvlar (Jiang, 2019).

Texnologik vositalardan foydalangan tarjima (internetda klassik she'riyat).

Bolalar adabiyoti tarjimasi (Li, 2017).

Resepsion tadqiqotlar va uslubiy xususiyatlar (dialekt va shevalarni tarjima qilish).

Qayta tarjimalar ("retranslations") ham muhim tadqiqot ob'ekti hisoblanadi. Masalan, "Tess of the d'Urbervilles", "David Copperfield", "Hamlet" va "Don Kixot" kabi asarlar turli yillardagi tarjimalarda til tanlovi va estetik natijalarda farqlarni o'rganish uchun solishtiriladi. Leo Chan tarjimaning o'quvchilar tomonidan qabul qilinishi va asl asar bilan bog'liqligini tahlil qilgan, Vang va Humblé esa "Xi You Ji" ning ikki versiyasi bo'yicha internet sharhlarini o'rganib, resepsion tadqiqotga yangi yondashuvni kiritgan.

Bibliometrik tadqiqotlar ham Xitoy tarjimashunosligini tushunishga yordam berdi. Masalan, Jao va Ma (2019) 2004–2016 yillardagi 1283 ta maqolani tahlil qilib, tarjimon tayyorlash va tarjima tanqidi masalalarining ustuvor ekanini ko'rsatdi. Shu bilan birga, ular Xitoy adabiyoti ingliz tiliga kam tarjima qilinishini ta'kidlab, globalashtirish uchun ko'proq harakat zarurligini bildiradilar.

Xulosa qilganda, tadqiqotlar Xitoydagi adabiy tarjima va tarjimashunoslikning amaliy va nazariy jihatlarini ochib beradi. Ular: Xitoy va G'arb ilmiy doiralari o'rtasidagi muloqotni, akademik nutqda *****"Chineseness"*****ni saqlash zarurligini,

milliy va madaniy o'zlik masalalarini yoritadi. Guo esa tarjima orqali Xitoyda vaqt tushunchasidagi o'zgarishlarni tahlil qilgan, bu esa qadimiy tasavvurlar hozirgi kunda "begona va nostalgik" bo'lib qolganini ko'rsatadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI :

1. Bassnett, S. *Translation Studies*. London: Routledge, 2002.
2. Nida, E. A. *Toward a Science of Translating*. 尤金·奈达：《翻译科学导论》，莱顿：Brill出版社，1964年。
3. Toury, G. *Descriptive Translation Studies and Beyond*. 吉迪恩·图里：《描述翻译研究及其扩展》，阿姆斯特丹：John Benjamins出版社，1995年。
4. Lefevere, A. *Translation, Rewriting, and the Manipulation of Literary Fame*. 安德烈·勒菲弗尔：《翻译、改写与文学声誉的操控》，伦敦：Routledge出版社，1992年。
5. Even-Zohar, I. *Polysystem Studies*. 伊塔马尔·埃文-佐哈尔：《多元系统理论研究》，*Poetics Today*, 1990.
6. Chan, A. *Translation and Literary Criticism in China*. 陈安：《中国的翻译与文学批评》，1998年。
7. Chan, A. *Early Buddhist Translation Theory in China*. 陈安：《中国早期佛经翻译理论研究》，2004年。
8. Cheung, M. P. Y. *An Anthology of Chinese Discourse on Translation*. 张佩瑶：《中国翻译话语选集》，上海外语教育出版社，2006年。
9. Han, Y. *Literary Obsession in Chinese Translation Studies*. 韩勇：《中国翻译学中的文学迷恋》，北京大学出版社，2019年。
10. Luo, X., & Lei, Z. *Translation and Missionary Work in Late Imperial China*. 罗小平，雷正光：《晚期帝制中国的翻译与传教活动》，2004年。
11. Ni, Y. *Foreign Languages Press and Cultural Representation of China*. 倪雅：《外文出版社与中国文化形象建构》，北京外文出版社，2017年。
12. Li, D. *Reception of Eugene Nida's Translation Theory in China*. 李德：《尤金·奈达翻译理论在中国的接受研究》，2010年。
13. Ma, H. *Jin Di's Translation Practice and Equivalence Theory*. 马红：《金隄的翻译实践与对等理论》，2007年。
14. Yu, F. *Chomsky and Translation Studies in China*. 余峰：《乔姆斯基语言学与中国翻译研究》，1996年。